

DOBRUCADAKİ TATAR TÜRKLERİNDE NEVRUZ GELENEĞİ

Yaz. Doç. Dr. Mehmet Naci ÖNAL

GİRİŞ

Dobruca bölgesi, Romanya ile Bulgaristan sınırları içerisinde yer alır. Dobruca topraklarının yaklaşık üçte ikisi Romanya'da, üçte biri Bulgaristan'da bulunmaktadır. Bizim ele alacağımız nevrüz geleneği, Romanya Dobrucası'nda yaşayan Kırım kökenli Tatar Türklerle ait olanıdır.

Dobruca 1393-1402 ve 1419-1878 tarihleri arasında Osmanlı idaresinde kalmıştır. Kırım Türklerinin bölgeye yerleşmeleri I. Bayezid döneminde başlamaktadır. Gökbilgin (1959), Osmanlı hâkimiyeti altındaki süre içinde, Kırım'dan gelen Tatar Türkleri zamanla Dobruca'ya yerleştirirler. Yavuz Sultan Selim ile devam eden Tatar Türklerinin bölgeye gelişleri, daha sonraki yıllarda da sürmüştür. Özellikle Kırım'ın 1783 yılında Rusların eline geçmesiyle Kırım Türklerinin göç yerlerinden biri de Dobruca olmuştur. Decei (1945), Sultan Abdülmecit Kırım'dan gelenleri

içeriği değerlendirmeleriyle birlikte çalışma konumuzu oluşturacaktır. Ele alacağımız daha önce yapılmış altı çalışmanın ilk üçünde hem nevrüz gelenekleri, hem de beraberinde nevrüz türküsü yer almakta iken, son üç metinde yalnız nevrüz türküsü gözükmektedir. Geleneklerin akışı kayıplarla sürerken, bir zaman sonra, artık uygulanmayan geleneklerden arta kalan türküler yaşamaya devam etmiştir.

1921, 1963, 1966 yıllarında yayımlanan üç metinde nevrüzla ilgili bilgilere yer verilmiştir. Hiçbir eser nevrüzla doğrudan ilgili değildir. Gelenekler genel olarak ele alınırken nevrüz törenlerinden de söz edilmiştir. Bu üç metinde geçen her bir nevrüz türküsü yayın sırası dikkate alınarak numaralandırılmıştır.

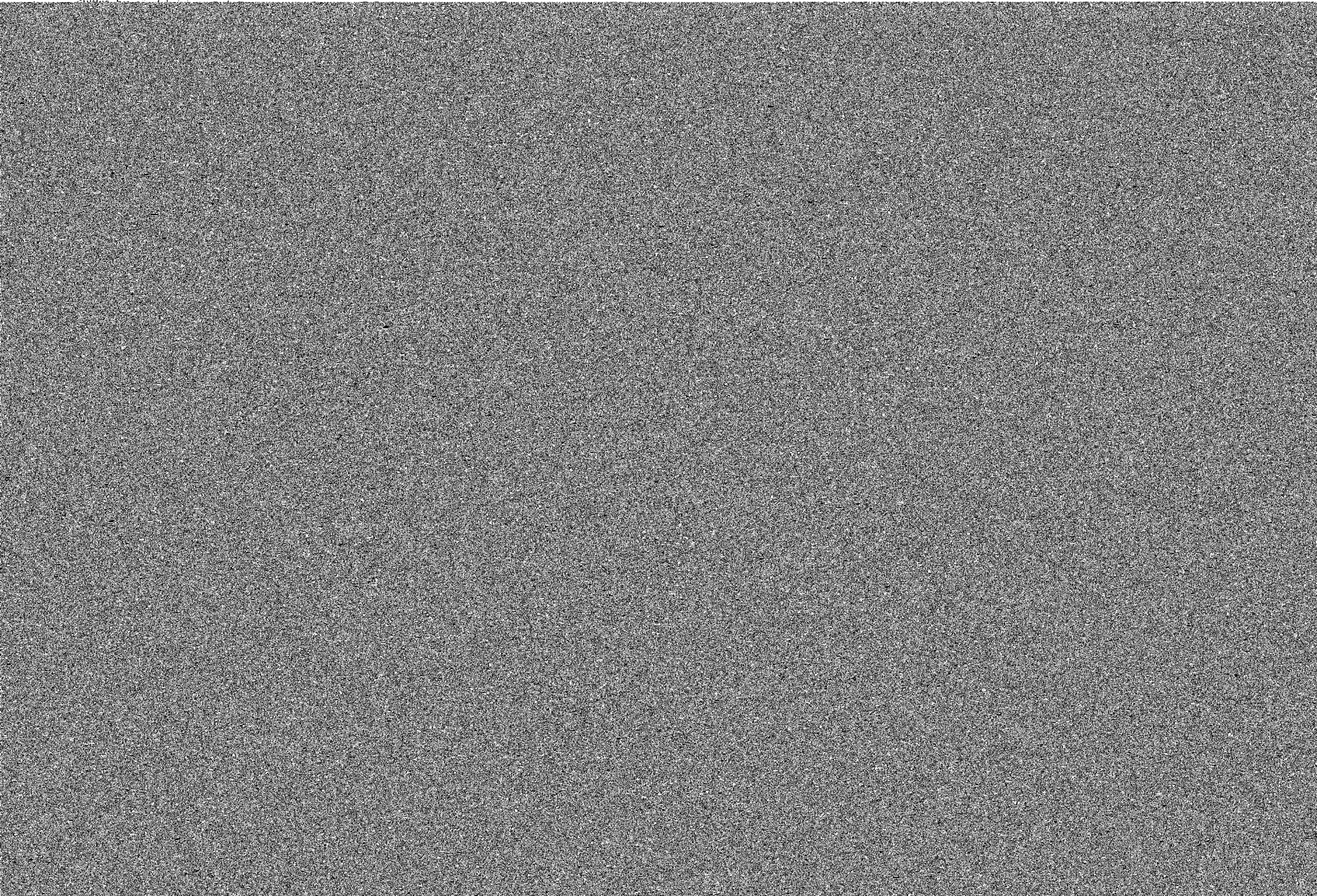
Nevrüz türkülerinin anonim olanlarının tamamı yeniden ele alınmıştır. Bu türkülerin tarihi seyri, yayım tarihi verilerek karşılaştırılmıştır. Böylece varyant oluşturanları, kendi aralarında

rı hakkındaki ilk bilgileri Analele Dobrugei (Dobruca Yıllığı)'de bulmaktayız. 1921 yılında Tatlıcak Köyü İlkokulunda öğretmen olarak görev yapan I. Dumitrescu adlı bir Romen tarafından nevrüz törenleri derlenerek yazıya geçirilmiştir. Dumitrescu (1921).

I. Dumitrescu, Nevrüz'dan dinî olmayan büyük bir bayram olarak söz eder. Çok büyük kalabalık tarafından kutlandığını ve bunun bir bayram olarak idrak edildiğini belirtir. Adına da "Ateş Bayramı" denildiğini söyler. I. Dumitrescu, bu bayramın Hıristiyanlarca kutlanan paskalya (paşte) bayramına benzediğini belirtir. Çocukların ateş üzerinden atlarken "ağırlığım gavura" dediklerini söyler. Murathan ve Toprakhisar köylerinde de aynı kutlamaların yapıldığı görülmektedir.

Bu makalede, bayramın ateş çerçevesinde geliştiğinden ve ateşin "fetiş" durumunda olduğundan söz edilir. 10-15 çocuğun ev ev dolaşarak

4. Evvelci iare Ebu- Bechur
İder Allah-ıé zicir
El handü lila cioc picur
Eâ nauvrez - ghiunü mübarec	Evvelki yarı Ebubekir
İder Allahı zikir
Elhandülillah çok şukur
TeYZe nevrüz günü mübarek
5. Echingi iare Ömer
Eibetânden iertriter
Eâ nauvrez - ghiunü mübarec	İkinci yarı Ömer
Heybetinden yer titret
TeYZe nevrüz günü mübarek
6. İucingi iare Osman
Dilin Dedâr Coran
Eâ nauvrez - ghiunü mübarec	Üçüncü yarı Osman
Dilindedir Kur'an
TeYZe nevrüz günü mübarek
7. Deotângi iare Ali
Zulpu care duldü-li
Eâ nauvrez - ghiunü mübarec	Dördüncü yarı Ali
Zulfikâr duldülü
TeYZe nevrüz günü mübarek
8. Beşinci iare Asen
Pengireden pacâsen
Naureze iaulâc tacâsen
Eâ nauvrez - ghiunü mübarec	Beşinci yarı Hasan
Pencereden bakasın
Nevrüzüyelik takasın
TeYZe nevrüz günü mübarek
9. Turna İder dostlarım
İndistandâ câşlarım
Cumile küst başlarım	Turna eder dostlarım
(H)İndistandâ kışlarım
Cumile küst başlarım

Dobruca'da Kırım Türklerince çıkarılan **Kara-deniz** gazetesinde nevrula ilgili bir türküye 1994 yılında yer verilmiştir. Burada türküye nevrul ilâhisi denilmiştir. Manye, (1994).

VI- Naurez İlahisi

1	"Bismillaha-hi Wessepa, Fahri Ali Mustafa Ummerine kil vefa Nekaret: Aza, Naurezim Mübarek!	Bismillahi vessafa Fahri alem Mustafa Ummerine kil vefa TeYZe nevruzum mübarek!
2	Birinci yarı Osman Yazdı tahtı Kur'han Ekli yahli Weliman Nekaret: Aza, Naurezim Mübarek!	Birinci yarı Osman Yazdı tahtı Kur'an Ekli yarı veliman TeYZe nevruzum mübarek!
3	Ekinci yarı Ebubekir İder Alla va zekir Elham dulilla çok şükür Nekaret: Aza, Naurezim	İkinci yarı Ebubekir Eder Allah'a zikir Elham dulillab çok şükür Mübarek! TeYZe nevruzum mübarek
4	Üçüncü yarı Ali Zulfükari Zuldani Odur Tanhri arslanı Nekaret: Aza, Naurezim Mübarek!	Üçüncü yarı Ali Zulfükari Zuldani Odur Tanhri arslanı TeYZe nevruzum mübarek!
5	Dördüncü yarı Hasan Bu nevrula bakarsın Nekaret: Aza, Naurezim Mübarek!	Dördüncü yarı Hasan Bu nevrula bakarsın TeYZe nevruzum mübarek!
6	Beşinci yarı Hüseyin Bu nevrula irmiş; Hak mübarek eylesün Nekaret: Aza, Naurezim Mübarek!	Beşinci yarı Hüseyin Bu nevrula irmiş; Hak mübarek eylesin TeYZe nevruzum mübarek!
7	Avadan uçar bin kaz Binin başı bir kaz İşte geldi bahar yaz Nekaret: Aza, Naurezim Mübarek!	Havadan uçar bin kaz Binin başı bir kaz İşte geldi bahar yaz TeYZe nevruzum mübarek!
8	Yaz geldi vaban Dikildi vere saban Ekli yahli Weliman Nekaret: Aza, Naurezim Mübarek!	Yaz geldi vaban Dikildi vere saban Ekli yarı vel iman TeYZe nevruzum mübarek!
9	Naure: keldi korim: Kormiğin berim: Cennet olsun cernim: Nekaret: Aza, Naurezim Mübarek!"	Nevruc geldi gorimuz: Hediyem:(t) verim: Cennet olsun yere: TeYZe nevruzum mübarek!

Şimdiye kadar ele aldığımız anonim şiirlerin dışında, İsmail H.A. Ziyaeddin, *Toy şiirler* adlı eserinde İlkyaz başlıklı şiirinde nevrulu anlatır. Burada nevrulun bahar şenliğine dönüşümü ve kıştan çıkan insanların ilkyazda neler yapıp nasıl mutlu olduğu ele alınmaktadır. Ziyaeddin (1992).

İlkyaz

"İlkyaz: keldi! Karlar eriy! Awa, cer, kök kulumsarıy! Suğa toldi gene dere, Künge karap şoy yeşer! Sıvuk celler esmiy endi, Alay barlık neşelendi; Küde ketken kuşlar kayta, Taw kuwanşan vurku aşt! Şolde konlar otlaylar, Toygan soñ zıplap oynavlar... Ballar desen epsi tışta; A: can sıklımadı kışta! Koyde uzuv-şuv balaban! Uy altında şıktı saban. Alay çiftlikler altında Turmay ket-ke! anda minda! Bir yakta traktor maylana, Bir yakta tohum saylana, Küle er köylünin yüzü! Em işliy em cırlay ozü!"	İlkyaz: geldi karlar eriy! Hava, yer, gök gülümser! Suyla doldu gene dere, Güne bakıp böyle yeşer! Soğuk yeller esmez şimdi Bütün varlık neşelendi Güzün giden kuşlar döner Dağ sevinçten türkü söyler Çöl (ova)da kuzular otlarlar Doy(duk)tan son(ra) zıplar oynarlar Bal(a)lar desen hepsi dı(ğar)da A: can sıklımadı kışın Koyde yüksek şı balaban (kıyü) Ev altında çıktı saban Bütün çiftlikler altında Durmaz gider gelir oada burda Bir yanda traktör yaylana Bir yanda tohum atıla Güle her köylünün yüzü Hem işler hem cırlar (türkü söyler) kendi
---	--

Nevrul Türküsü

Türkülerin seyrinden de anlaşılacağı üzere, her geçen yıl kayıplar olmuştur. Konu hakkında yazanlar nevrul türküsünden bir parça almışlardır. Bunlardan bazılarında birkaç kıta birden ekilmiş, bazılarında sadece 5-6 mısra kalmıştır. Yılların akışı içinde geleneğin kaybolmasının ardından, türküsünün de zamanla unutulmaya başlandığı veya ihmal edildiği görülmüştür.

Türkü dememizin sebebi, bir şenliğin kutlanmaması esnasında söylenmesi ile ilgilidir. Bazen türkü bazen ilâhi olarak geçen şiir ilâhi motifleriyle de iç içedir. Nevrul şiiri bir ilâhi gibi, Allah'ı zı-

kirle başlar, sonra Hz. Peygamber ve onun dört halifesinden her biri bir başka kıtada anlatılır. Bu kıtaların son mısrası "Eza nevrul mübarek" ile biter. Yani hem İslâmî bir hüviyet vardır, hem de İslâm dini ile ilgisi bulunmayan nevruldan söz edilir. Burada nevrul törenlerine dinî mahiyet de kazandırılmıştır. Nitekim dört halifenin ardından peygamberin torunları Hasan ve Hüseyin sayıldıktan sonra, tabiiattaki olaylar anlatılmaya başlandı. Bu kıtalardan sonra, İslâmî hüviyet giderek yerini tabiatın canlanışını anlatan mısralara bıraktı. İlahi denilmesi, dinî ibarelerle iç içe yürümelerinden kaynaklanır.

Yayın tarihi sırasına göre, elimizde Dobruca Kırım Türklerinin Nevrula ilgili altı varyanttan oluşan türküler bulunmaktadır. Makaleler ve şiirler sırasıyla 1921, 1963, 1966, 1980, 1981, 1994 tarihlerinde yayımlanmıştır. Biz de bu tarihi kronolojiyi takip ettik. Yayın tarihi sırasına göre; ilâhilere I, II, III, IV, V, VI diyerek her birine numara verdik. Karşılaştırmaların sağlıklı yürütülmesi için ayrıca her üçlük veya dörtlüğü 1,2,3... şeklinde numaralandırdık. Yanlarına da tarihlerini verdik. Böylece yıllar içindeki kayıpları sergilemeye çalıştık. Her varyantta sıralamanın farklı olduğu ve bazılarında yer alan dörtlüklerin diğerlerinde olmadığı görülür. Aynı muhtevaya sahip olanlar, sıralanırken a,b,c şeklinde belirtilmiştir. Bu düzenlemeye göre altı yazıda geçen türkülerini konu akışı içinde sıraladığımızda türküsünün zamanla ne kadar farklılaştığı ve kayıplara uğradığı açıkça görülecektir. Orijinal biçimleri ile konuları dikkate alınarak sıralama yapıldı.

1- I/1 (1921)	Bismillah men nene Etrahmanı eyane Eray mi diyene Eza nevrul günü mübarek	3- I/2 (1921)	Bismillahi melkudyen Velkudret(-il) vel Kur'an Açıldı cümle aleme ferman Eza nevrul günü mübarek
2- VI/1 (1984)	Bismillaha-hi Wessepa, (ve seddekna) Fahri Ali Mustafa Ummerine kil vefa Aza, Naurezim Mübarek!	4- I/3 (1921)	Bismillahi ve sefa Fahri alem Mustafa (o)lum methine kail vefa Eza nevrul günü mübarek
		5a- I/4 (1921)	Evvelki yarı Ebubekir İder Allaha zikir Elhamdülillah çok şükür Eza nevrul günü mübarek
		5b- VI/3 (1994)	Ekinci yarı Ebubekir İder Allaya zekir Elham dulilla çok şükür. Aza, Naurezim Mübarek!
		6- I/5 (1921)	İkinci yarı Ömer Heybetinden yer titrer Eza nevrul günü mübarek
		7a- I/6 (1921)	Üçüncü yarı Osman Dilindedir Kur'an Eza nevrul günü mübarek
		7b- VI/2 (1994)	Birinci yarı Osman Yazdı tahtı Kur'han Ekli yahli Wel iman Aza, Naurezim Mübarek! 8a- I/7 (1921)Dördüncü yarı Ali Zulfi yare doldu-li Eza nevrul günü mübarek
		8b- VI/4 (1994)	Üçüncü yarı Ali Zulfükari Zuldani Odur Tanhri arslanı Aza, Naurezim Mübarek!
		9a- I/8 (1921)	Beşinci yarı Hasan Pencereden bakasın Navreziyelik takasın Eza nevrul günü mübarek

- 9-VI/5(1994) Dörtüncü yarı Asım
Bo neürece bakarsın
Aza, Naurezin Mübarek!
- 12-VI/6 (1994) Beşinci yarı Üsein
Bu neürece imişiz
Hak mübarek eylesün
Aza, Naurezin Mübarek!
- 11- I/9(1921) Turna edel dostlarım
Hindistanda kışlatım
Cümle kış başlarım
Eza neüvrez günü mübarek
- 12-I/12 (1921) Dudak aydar inim yok
Söylemeye dilim yok
Allahın gavri zikrim yok
Eza neüvrez günü mübarek
- 13-I-11 (1921) Yaz geldi yaban
Dikildi vere saban
Ehli acam vel iman
Eza neüvrez günü mübarek
- 13b- V/2(1981) Yaz keldi yaban
Dikildi vere saban
El hayarı vel iman
A za, navrezim mübarek!
- 13- VI/5(1994) Yaz keldi yaban
Dikildi vere saban
- 15b-16a-III (1966)Navrez keldi korünüz
Korunluğun beriniz
Bahar keldi yaban
Dikildi vere saban
Hâza navrezim mübarek...
- 15c- IV/1(1980) Nevrez keldi korunuz
Korunluğun beriniz
Cennet bolsin ceriniz
A za, navrezim mübarek.
- 15d- V/1(1981) Nevrez keldi korunuz
Korunluğun beriniz
Cennet olsun yeridür
A za, (Ezan) navrezim mübarek!
- 15e- VI/9 (1994) Naürez keldi korunuz
Korunluğun beriniz
Cennet olsun ceriniz
Aza, Naurezin Mübarek
- 16b- IV/2 (1980) Yaz keldi yaban
Tigildi yerge saban
El hayarı vel iman
A za, navrezim mübarek
- 17a- IV/3 (1980) Yaz keldi çarık boldı
Avyanlır arık boldı
Künleri çarık! boldı
A za, navrezim mübarek

- 19- IV/5 (1980) Çeçmelerden suv akar
Cenceim kapıdan bakar
Baharın gevre takar
A za, navrezim mübarek
- 20a- IV/6 (1980) Uyum aldında bakışa
Aktar totan bir bokşa
Ya marama, ya akşa
A za, navrezim mübarek
- 20b- V/5 (1981) Evin öni gül bahça
Akrar ablam bir bokça
Ya marama, ya akşa
A za, navrezim mübarek!
- 21a- IV/7 (1980) Avalarda uçar kuz
Men aytayım özin yaz
İşre keldi bahar yaz
A za, navrezim mübarek!
- 21b- V/6 (1980) Havalarda uçar kuz
Men aytayım özin yaz
İşre keldi bahar yaz
A za, navruzim mübarek!

Şekil

Eldeki altı varyantın hepsi dört mısradan oluşmamaktadır. Bazıları üç mısradan ibarettir. Buna göre: I. türkünün 5., 6. ve 7. dizeleri; VI. türkünün 5. dizesi üçerlidir. II. türkü 6 dizeden, III. tür-

III. nakaratta "Hâza" şekli yer alır ve sonrasında virgül yoktur.

IV. nakaratta "A za" ayrı yazılmıştır ve kelimenin ardından virgül konmuştur.

V. nakaratta "A za" yine ayrı yazılmıştır ve kelimenin ardından virgül konmuştur ve kelime ezan olarak açıklanmıştır.

VI. nakaratta "Aza" bitişik yazılmış ve ardından virgül konmuştur.

Virgülün olmaması, Aza / Eza nevrüzüm aziz nevrüz biçiminde sıfat tamlaması olabileceği ihtimalini düşündürmekte ise de, Tatar Türkçesinde görülen "E za"nın değişik şekilleri ağız farklılarından kaynaklanmaktadır.

Aza veya eza, ece anlamına gelmektedir. Eski Türkçe'de "ece" kraliçe anlamındadır. Räsänen (1969). Doğu Anadolu'da kullanılan (meselâ Erzurum'da) eze teyze manasınadır. Burada da çocuklar kapı kapı dolaşırken eze! eze! yani teyze! yeyze! diye bağırırlardı. Tatar Türkçesi içinde yer alan ağız farklılıkları aza / eza'dan ibaret değildir. Bu farklılıklar her varyantta yer almaktadır.

"Aza nevrüz mübarek" vezin bakımından 4+3=7'li heceye denk düşmektedir. Değişik yıllarda, değişik Tatar Türkçesi ağız yapısıyla ve nihayet değişik hatırlamalarla hece vezni her zaman uyumlu olmamakla birlikte yedi hecelidir.

Muhteva

